ZENDEGI-SALAM
ضمیمه روزنامه خراسان
شنبه • ۱۰ شهریور ۱۳۹۷
۲۰ ذی الحجه ۱۴۳۹ • اول سپتامبر ۲۰۱۸
شماره ۱۹۹۰۳
۱۱۲۶

به بهانه بیستمین سالگرد درگذشت «محمد کریم پیرنیا»
پدر معماری سنتی ایران، درباره اصول معماری ایرانی اسلامی

معمار همه‌چیزدان!

دلارام کاردار | کارشناس ارشد ایران شناسی

به لحاظ تاریخی، شاید بتوان معماری را اولین هنر و مهارتی به‌شمار آورد که خیلی زود با مفاهیم اسلامی سازگار شد و از این رو، از سوی مسلمانان مورد استقبال فراوان قرار گرفت و زمینه بروز خلاقیت‌های چشمگیر از سوی معماران مسلمان شد. در این بین، نمی شود از معماری ایرانی اسلامی حرف زد و یادی از مرحوم دکتر «محمد کریم پیرنیا» نکرد. مردی که دغدغه اصلی‌اش در زندگی حرفه‌ای، احیای میراث معماری کهن و اصیل ایرانی بود. دیروز جمعه نهم شهریور ماه، بیستمین سالروز درگذشت این انسان ارزشمند بود. به همین مناسبت با ما همراه شوید تا با گوشه‌ای از خدمات ارزنده این شخصیت برجسته و اصول مهم معماری ایرانی اسلامی که متاسفانه این روزها کم رنگ و کم طرفدار شده، آشنا شویم.

عکس: خانه‌شاه‌یلاقی، نمونه فاخر معماری دوره قاجار

استاد پیرنیا را بیشتر بشناسیم

پایه‌گذار نگرش نوین به معماری ایرانی اسلامی

«محمدکریم پیرنیا» از استادان برجسته معماری سنتی ایران و پایه گذار نگرش نوین به معماری ایرانی اسلامی، در سال ۱۲۹۹ شمسی در شهر یزد متولد شد. پدرش میرزا صادق خان نائینی، پزشک حاذق و شیمی دان نامی، از خوش نویسان و هنرمندان چیره دست و مادرش حشمت الملوک رحیمی، دختریکی از خانواده های سرشناس یزد بود. محمد کریم، تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در یزد به پایان رساند و در سال ۱۳۱۹، با ورود به تهران، در زمره نخستین دانشجویان دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران قرار گرفت و به تحصیل در رشته معماری پرداخت. فضای حاکم بر دانشکده هنرهای زیبا در آن سال ها، به پیروی از دیدگاه های «آندره گدار»، رئیس دانشکده و چند استاد فرانسوی دیگر، فضایی اروپایی بود و معماری سنتی ایران کاملا مهجور مانده بود و این امر با دیدگاه ایرانی اسلامی پیرنیا که در شهر یزد و کانون معماری اصیل ایرانی شکل گرفته بود، کاملا در تضاد بود. از این رو در سال ۱۳۲۴ پیرنیا تحصیلات دانشگاهی را نیمه تمام رها کرد و به منظور کسب دانش، به شاگردی در محضر استادانی چون ابوالقاسم صابری، معارفی و حسینعلی معروفی پرداخت. محمدکریم پیرنیا درباره این دوره از زندگی‌اش می گوید: «هر یک از این استادها به اندازه دانشگاهی، علم و هندسه و هنر می دانستند.» آشنایی پیرنیا با معماری سنتی ایران در تمامی ابعاد آن اعم از مصالح، سازه و شیوه های ساخت و ساز بنا و برپایی شهرها و روستاها سبب شد که او در زمره استادان برجسته و منحصر به فرد معماری سنتی ایران ویکی از پایه گذاران مرمت و احیای آثار تاریخی کشور طی نیم قرن اخیر قرار گیرد، آن چنان که وی در سال ۱۳۷۳ به عضویت افتخاری در فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران و کسب دکترای افتخاری از دانشگاه تهران نایل آمد. افزون بر معماری که حوزه تخصصی پیرنیا محسوب می شد، وی در ادبیات، نقاشی، خوش نویسی و موسیقی نیز دستی داشت و نظریه معروفش درباره «چهار اصل مشترک هنرهای ایرانی - اسلامی» هم از همین آشنایی با دنیای متنوع فرهنگ و هنر ایرانی اسلامی نشئت می گرفت. وی به زبان های عربی و عبری تسلط داشت، زبان فارسی پهلوی را به خوبی می دانست و با خط میخی نیز آشنا بود. از نوآوری های مرحوم پیرنیا می توان به نظریاتی درباره «ارمغان های ایران به جهان معماری» اشاره کرد. طبق این نظریه، وی «گنبد» را زاده نبوغ ایرانی می دانست و عقیده داشت که انتقال آن به مغرب زمین، موجب تحول چشمگیری در معماری آن ها شده است. او همچنین به همبستگی میان معماری اصیل ایرانی با ردیف های موسیقی دستگاهی اشاره کرده بود.

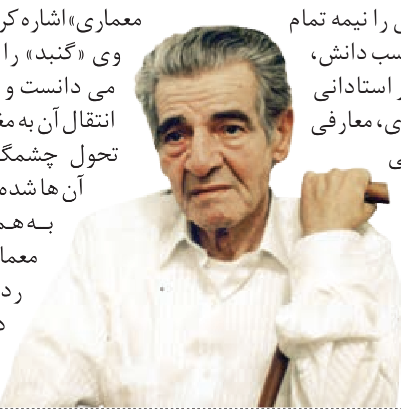

خدمات مرحوم پیرنیا به فرهنگ و هنر ایران

محمدکریم‌پیرنیا، درپی ترک دانشگاه و با هدف احیای میراث معماری کهن و اصیل ایرانی، با سمت مسئول دفتر فنی وزارت فرهنگ، به کار طراحی و ساخت مدارس ارزان قیمت اما محکم و زیبا در تهران و شهرستان ها پرداخت که آن تعداد که باقی مانده اند، با کتیبه کاشی که بر سردرشان نقش بسته، قابل شناسایی هستند. طرح احداث این مدارس که بیش از سیصد باب بودند، طی هجده سال، از سال ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۰، تداوم یافت و بعدها از طرف سازمان یونسکو به عنوان نمونه مدارس استاندارد اما ارزان قیمت برای کشورهای جهان سوم معرفی شد. پیرنیا در سال ۱۳۴۴، معاون اداره کل ابنیه تاریخی وزارت فرهنگ و هنر شد و یک سال بعد در پی تاسیس سازمان ملی حفاظت از آثار باستانی، معاونت فنی آن سازمان را عهده دار شد و تا سال ۱۳۶۰ در آن مقام باقی ماند تا هنگامی که بازنشسته شد. مجموعه فعالیت های پیرنیا از سال ۱۳۲۴ تا ۱۳۶۰ را می توان در دو محور بررسی کرد: نخست، طراحی و ساختمان سازی و دوم، تحقیق جدی در زمینه معماری سنتی و شیوه های مرمت و نگهداری بناهای اسلامی ایران و اقدامات عملی در این زمینه که مهم ترین و ارزشمندترین بخش فعالیت های وی را تشکیل می داد و حاصل آن، ده ها مقاله تحقیقی مختلف درباره معماری ایران و هنرهای وابسته به آن و نیز مرمت صدها ساختمان و بنای قدیمی است. همچنین وی از سال ۱۳۴۴ به بعد، در کنار وظایف و مسئولیت های دولتی، به تدریس معماری سنتی ایران با تحلیل های علمی در دانشکده‌های هنرهای زیبای دانشگاه تهران، دانشگاه شهید بهشتی، فارابی، علم و صنعت و پردیس اصفهان مشغول بود که تربیت گروه زیادی از مهندسان و معماران آشنا به معماری سنتی و اصیل ایران، حاصل آن است. دکتر محمد کریم پیرنیا، روز نهم شهریور ۱۳۷۶ در سن ۷۷ سالگی، دار فانی را وداع گفت. محل دفن وی به وصیت خودش، خانه حاج کاظم رسولیان در شهر یزد بود که امروزه دانشکده هنر و معماری یزد است.

با ۴ سبکِ مهم معماری ایرانی اسلامی آشنا شوید

از دیگر نوآوری های مرحوم پیرنیا به منظور بازشناسی هویت معماری ایرانی «سبک شناسی معماری ایران» است. وی بر آن بود که انتساب نام هایی چون مغولی، تیموری و... به سبک های مختلف معماری ایرانی، تفکیک بناهای ساخته شده به یک سبک در ادوار مختلف تاریخی را دشوار می سازد و رفع چنین مشکلی در گرو تعیین نام های منطقی و مناسبی است که شناخت سبک شناسی معماری ایرانی را به سهولت میسر می سازد. این اصل در ابتدا تخصصی به نظر می رسد اما اگر علاقه مندان به هنر معماری ایران زمین، کمی در این خصوص دقیق تر شوند، قطعا به تفاوت های ابنیه تاریخی با توجه به دسته بندی مرحوم پیرنیا دست خواهند یافت. به زبان ساده می توان گفت که پیرنیا به پیروی از سبک شناسی شعر فارسی، سبک های معماری ایرانی اسلامی را با توجه به زادگاه آن ها به چهار دسته خراسانی، رازی، آذری و اصفهانی تقسیم کرد که توضیح جزئیات آن امریست تخصصی. فقط بدانید که از این به بعد، اگر با دقت به آثار تاریخی در شهرهای مختلف کشور عزیزمان ایران نگاهی بیندازید، اشتراکات و تفاوت‌های ابنیه هر سبک را، تنها با مشاهده دقیق و دقت در جزئیات درخواهید یافت.

یادی از اصولی که با گذشت زمان، کم‌رنگ شده‌اند

معماری اسلامی در خدمت سبک زندگی ایرانی

- تفکیک فضاهای عمومی از خصوصی، ایجاد فضاهای عمومی متناسب با نیاز خانواده در شهرسازی، ایجاد فضای سبز مناسب در کاربری‌های مختلف و توجه به نبود اشرافیت از مهم‌ترین ویژگی‌های شهرسازی به سبک زندگی ایرانی اسلامی است. همان اصولی که استاد پیرنیا بر آن‌ها تاکید کرد و تا جای ممکن، برای احیا و نهادینه کردنش کوشید. پیرنیا که بر ضرورت وجود «روح اسلامی» در هنرهای اسلامی به ویژه معماری تاکید داشت، تحقیقات گسترده اش به نظریه ارزشمندی انجامید؛ «اصول چهارگانه معماری ایرانی اسلامی» از معروف ترین نظریات وی است که به عقیده او ملاک «اسلامی» بودن این هنر و اصولی در خدمتِ سبک زندگی ایرانی به شمار می رود. این چهار اصل که پیرنیا آن ها را مورد توجه قرار داده عبارتند از: **«مردم‌واری یا مردم داری»**، **«خودبسندگی»**، **«پرهیز از بیهودگی»** و **«درون گرایی»**.
- «مردم واری یا مردم داری» به معنای رعایت مقیاس های انسانی به شکل مطلوب و براساس رفع نیازهای انسانی است. «خودبسندگی» به مفهوم حداکثر استفاده از امکانات در دسترس و مصالح بوم‌آورد است و به این معناست که در معماری هر منطقه، از مصالحی که در آن منطقه به وفور یافت می شود استفاده شود. در خصوص «پرهیز از بیهودگی» باید گفت که معنای آن دوری از افزوده های غیرضروری است، زیرا وی اذعان کرد که در معماری اسلامی، حتی مواد و مصالح تزیینی نیز با هدف تزیین مورد استفاده قرار نگرفته اند بلکه معمار هدفی بیش از تزیین در ذهن داشته است و «درون گرایی» که بیش از سه اصل دیگر، تاثیرات مذهب را نمایان می سازد؛ که تاکید بر حفظ حریم شخصی اهالی خانواده درباره مهمانان و آمد و رفت کنندگان است. از همین روست که اصلی به نام عدم «مشرف بودن» در خانه های ایرانی از دیرباز مورد تاکید بوده است. حتی به همین دلیل است که باغ ها نیز از همین امر تبعیت کرده و معمولا دور تا دور آن ها با دیوار محصور بوده است.
- چهار اصل فوق که به توضیح درباره آن ها پرداخته شد، با اصل دیگری تکمیل می شود که به گفته مرحوم پیرنیا، مختص معماری ایرانی اسلامی است. این اصل که وی آن را «نیارش و پیمون» نامیده، معمار ایرانی را در هر سه مرحله اساسی معماری، یعنی «طرح»، «محاسبه» و «اجرا»، به بهترین نحو یاری می کند. «نیارش» به معنای عوامل نگه دارنده بنا، که عبارت است از «مجموعه امور محاسباتی و استاتیکی به انضمام مصالح شناسی و استفاده از مناسب ترین و کمترین مصالح» و «پیمون» که «رعایت ضوابطی است به منظور تعیین و حفظ تناسب بین اجزای بنا». پیروی از پیمون هر گونه نگرانی معمار را درباره نازیبایی یا نااستواری ساختمان از بین می برد. با مطالعه و دقت در آن چه مرحوم پیرنیا تنظیم کرده است، شاید بتوان دلایل شکل گرفتن بناهای نامناسب و نامطمئن امروزی را که معمولا هیچ تناسبی با دین و فرهنگ و سنت ما ایرانی های مسلمان ندارد، تا حدی رعایت نکردن این اصول دانست. با نگاه به معماری خانه های امروزی، در می یابیم که رعایت اصول چهارگانه، به فراموشی سپرده شده اند و دلیل این امر نیازمند ریشه یابی است. شاید پیروی کورکورانه از سبک معماری غربی و تطبیق ندادن علم و فناوریِ روز معماری با فرهنگ و هنر کشور خودمان سبب شده که خانه‌های امروزی نه آن چنان که باید راحت باشند و نه آن چنان که باید امن!

عکس از چیدانه

خانه حاج کاظم رسولیان، محل دفن مرحوم پیرنیا

منبع پرونده: دانش نامه جهان اسلام

جدول سخت [شماره ۴۱۰]

طراح جدول: بیژن گورانی

افقی

۱ - فیلسوف مشهور ایرانی در قرن یازدهم - بلند ترین آبشار قاره آسیا که در ژاپن قرار دارد ۲ - خوراک به دام اندختن جانوران - فرزند سیاوش، پادشاه کیانی - آحاد - گل ته حوض ۳ - کاربن بی کار شده! - ارتفاع - رمان مشهور پائولو کوئیلو، نویسنده برزیلی - آتش دوزخ ۴ - قدرت و نیرو - قورباغه - غذا را به سمت معده هدایت می کند - پوسیده و فرسوده - شبکه گسترده جهانی ۵ - زبان ترکی - آگاهی داشتن - بوی خوش - برق را از کوئل به دلکو می رساند ۶ - خودروی زرهی - ارگانیک - هدیه ۷ - بزرگان - پایتخت غنا - نقطه آغاز قیام سربداران - از اعمال حج ۸ - سیلی - از پوشاك مخصوص بانوان - جهت - حرف انتخاب - نمایش غم انگیز و خنده دار از رویداد های زندگی ۹ - سخنور - به هم برخورد کردن - کشتی حمل سوخت های مایع - آخرین یک‌رقمی ۱۰ - خاصیت ارتجاعی دارد - حرکتی در ژیمناستیک - سست و بی حال - فتوا دهنده ۱۱ - متافیزيك - شومینه.

عمودی

۱ - اتاق کار پزشک - صحیح - دهان ۲ - سزاوار نفرین - هادی الکتریسیته ۳ - مادر عرب - مخترع پیل الکتریکی - برداشت محصول ۴ - شراب - تعجب ۵ - ساعت بیگ بن در این شهر است - ساز بادی موسیقی کلاسیک غربی ۶ - قسمت مهم و اساسی هر چیز - نتیجه و ثمره - تکرار حرفی ۷ - این زمان - نظارت و مراقبت ۸ - متواضع و فروتن - از پیامبران الهی ۹ - معاون هیتلر - تنبل ۱۰ - عزیز و گرامی - نیرو بخش ۱۱ - رشته باريك و دراز - خریدن ۱۲ - سالن نمایش فیلم - راه شاعرانه ۱۳ - دریاچه دیدنی خرم آباد - پایتخت مولداوی ۱۴ - بدون انقطاع - به هم پیچیده ۱۵ - بوی رطوبت - پشت گرم - خالی ۱۶ - ناحیه ای در شمال شرقی ایتالیا - قلیل ۱۷ - خطی که با خط دیگر زاویه قائمه بسازد - شال کمر درویشان ۱۸ - شیمی کربن - قلعه و حصار - صدای پنچری ۱۹ - انحراف - فیلمی ساخته کریستوفر نولان ۲۰ - پسوند نسبت - بعضی - چشم چران.

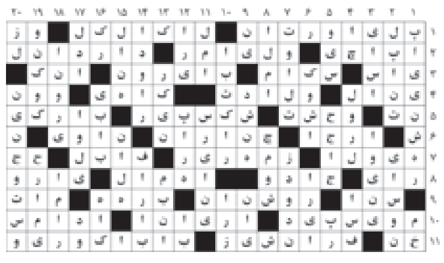

حل جدول شماره ۴۰۹

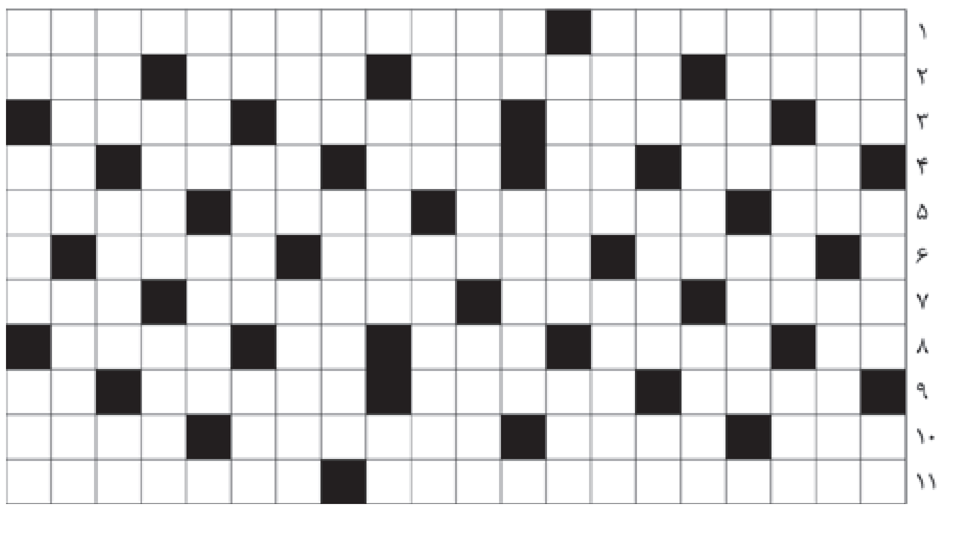

جدول متوسط [شماره ۷۲۰۰]

طراح جدول: مریم احمدی

افقی

۱ - عملیاتی رزمی به منظور جلوگیری از موفقیت دشمن - نویسنده - سود حرام - از صنایع ادبی ۲ - قوس - حلقه و گروه - سخن بی پرده - ملح - کلمه تصدیق ۳ - پول ژاپن - سرپرست - اشاره - شهره به خوبی ۴ - از اقمار مشتری - کاربلد - از مقاطع قبل از دبستان - رطوبت - ضمیر جمع ۵ - مایع شفاف خون - پاییز - جرس - چهره ۶ - قلب - از خوردنی ها - ودیعه - طلا ۷ - حرف انتخاب - پرچم - اقامت - روستایی در بخش مرکزی مشهد ۸ - پیکر - فرمان هنری - فیلم ده نمکی - تازه شکفته - شکوه گر جدایی ۹ - متذکر - شگون - ساقه خشک غلات - عدد فوتبالی ۱۰ - امر به آمدن - سنه - وی - ابتدا - نوعی میمون ۱۱ - برابر - تله - فلانی - دستگاه تعمیر لاستيك اتومبیل

عمودی

۱ - پر و انباشته - سنگ نوشته ۲ - دفع مزاحم - فرزند - خوابیده ۳ - درس ناخوانده - شیمی کربن - گردن زن غلات ۴ - مصباح - نظرات ۵ - تکرار حرف - دستور - نىر ۶ - سربازی که برای کشیک و نگهبانی گماشته شود - جوانمرد ۷ - مهتر - گردش - نت ششم ۸ - سبزی پیچیده - فرومایگی ۹ - دربست کارخانه - نیتروژن - بیماری مسری خطرناك ۱۰ - ولی - اهل ساری ۱۱ - برشته - نوعی شیرینی ۱۲ - اشکاف - فوری - آغوش ۱۳ - بیماری پوستی - تنبل جالیز ۱۴ - ریشه - به معنی حلقوم است فقط حروفش در هم ریخته - کشتی جنگی ۱۵ - مطمئن - بندری در استان بوشهر ۱۶ - عداوت - خرما - بالای فرنگی ۱۷ - میان - هادی ۱۸ - قوت لایموت - غوک - ماده بیهوشی ۱۹ - آهسته - بخشی از پا - علامت مفعولی ۲۰ - جیوه - عضو گزنده

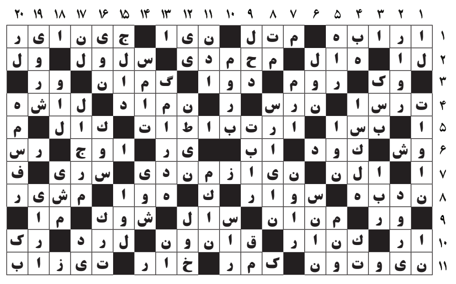

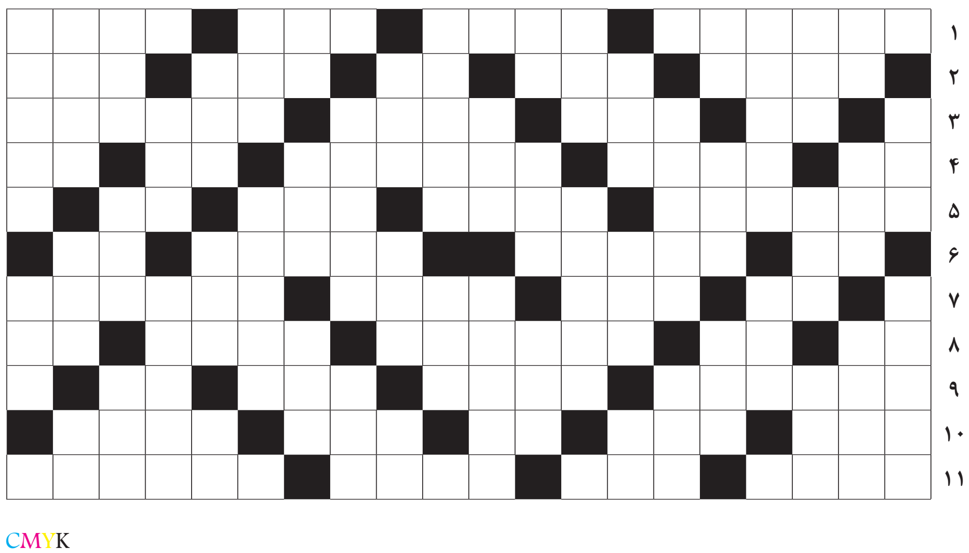حل جدول شماره ۷۱۹۹